

ΣΧΟΛΙΑ

Η απογραφή

Συνολικά έχουν βρεθεί περίπου τριακόσιες απογραφές της ρωμαϊκής Αιγύπτου, από το 11/12 μ.Χ. έως το 257/8 μ.Χ., οπότε και έλαβε χώρα η τελευταία απογραφή, από όσο γνωρίζουμε σήμερα.¹ Η απογραφή γινόταν κάθε δεκατέσσερα χρόνια και ήταν υποχρεωτική για όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας. Η σύνταξη και κατάθεση των εγγράφων συνήθως λάμβανε χώρα κατά το επόμενο έτος, όπως εδώ.

Στόχος ήταν η απαρίθμηση των κατοίκων, προκειμένου να εξασφαλισθεί η ακριβής περισυλλογή των φόρων. Η απογραφή αυτού του είδους (*census*) διαφέρει από τις απογραφές ακίνητης περιουσίας, ζώων κλπ. Η αναφορά των οικιών σε αυτές τις απογραφές δηλώνει απλώς τον τόπο κατοικίας των απογραφομένων, δεν πρόκειται δηλ. για καταγραφή περιουσιακών στοιχείων.

Στο τέλος του κειμένου (στ. 23-24) μαθαίνουμε ότι την απογραφή έγραψε ο Αφροδίσιος, ο γραμματεὺς τῆς κώμης. Ο κωμογραμματέας, υπάλληλος του κωμάρχη, ήταν διοικητικός υπάλληλος στο επίπεδο της κώμης (για την κώμη βλ. παρακ.). Στο παρόν κείμενο ο ρόλος του κωμογραμματέα είναι να συντάξει το έγγραφο εκ μέρους του Πετεύρεως, ο οποίος είναι αναλφάβητος. Το φαινόμενο αυτό απαντάται εξαιρετικά συχνά στους παπύρους, και το ρόλο του γραφέα μπορούν να αναλαμβάνουν όχι μόνο κρατικοί υπάλληλοι, αλλά και συγγενείς και γνωστοί (βλ. Youtie 1975a· Youtie 1975b).

¹ Για τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο που παίζουν οι απογραφές της ρωμαϊκής Αιγύπτου στη μελέτη της δημογραφίας του ρωμαϊκού κόσμου βλ. Hombert – Preaux 1952· Montevecchi 1976· Scheidel 1996· Scheidel 1999· Scheidel 2001. Βλ. και Μπουραζέλης 1976: 72-73.

Ο αξιωματούχος-παραλήπτης της απογραφής

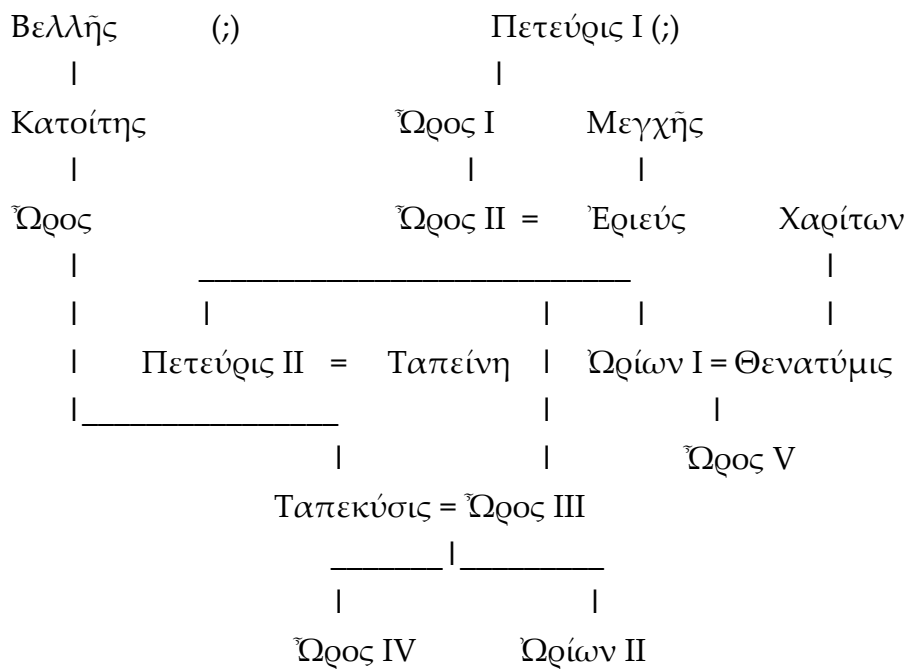
Το κείμενο της απογραφής αποστέλλεται συνήθως σε κάποιον κρατικό υπάλληλο, ο οποίος μεταφέρει τις πληροφορίες που περιέχονται στην απογραφή στο σχετικό αρχείο της πόλης. Στο παρόν έγγραφο διασώζεται το όνομα αλλά όχι και ο τίτλος του παραλήπτη. Στην πρώτη έκδοση (*P.Mich.* III) ο Boak εξηγεί ότι ο αναμενόμενος παραλήπτης θα ήταν ο κωμογραμματέας. Καθώς όμως στην προκειμένη περίπτωση ο κωμογραμματέας είναι εκείνος που συνέταξε το κείμενο της απογραφής, ο Boak επιλέγει να συμπληρώσει στο στ. 1 το αξίωμα του *λαογράφου*, ο οποίος επίσης συχνά εμφανίζεται ως παραλήπτης απογραφών. Οι *λαογράφοι* σχετίζονταν σίγουρα με τη *λαογραφία*, το φόρο που πλήρωναν όλοι οι άνδρες μεταξύ 14 και 60 ετών (με κάποιες εξαιρέσεις, όπως οι Ρωμαίοι πολίτες, καθώς και οι κάτοικοι της Αλεξάνδρειας και της Αντινοόπολης). Λειτουργούσαν είτε μόνοι τους είτε κατά ομάδες που έφταναν έως και τα έξι άτομα σε κάθε κώμη ή άμφοδο πόλης. Οι περισσότεροι ιστορικοί αμφιβάλλουν, ωστόσο, ότι οι *λαογράφοι* ασχολούνταν προσωπικά με την είσπραξη του φόρου, αφού γι' αυτήν ήταν υπεύθυνοι οι πράκτορες (Mertens 1958: 80-83). *Λαογράφοι* απαντώνται στα κείμενα από το πρώτο μισό του 1ου ως και το τέλος του 3ου αι. μ.Χ. Η πρώτη ένδειξη ότι η θέση αποτελούσε πια υποχρεωτική λειτουργία, υπηρεσία δηλαδή που οι πιο εύποροι αναλάμβαναν σαν έμμεση φορολογία, απαντάται το 201 μ.Χ. (Lewis 1997b: 35· Drecoll 1997: 196, 279).

Οι *πρεσβύτεροι* (στ. 2) απαντώνται από την πτολεμαϊκή εποχή και ως τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. Από το 118 μ.Χ. ή και νωρίτερα άρχισαν να αποτελούν υποχρεωτική λειτουργία. Δραστηριοποιούνταν στο επίπεδο την κώμης και υπηρετούσαν μέχρι ένα χρόνο (Lewis 1997b: 43· Drecoll 1997: 29, 201, 279). Η αρμοδιότητά τους σταδιακά εντοπίστηκε στο χώρο της οικονομικής διοίκησης (για τους *πρεσβυτέρους* γενικότερα βλ. Tomsin 1952).

Οι απογραφόμενοι

Η οικογένεια που απογράφεται εδώ είναι γνωστή από διάφορα έγγραφα. Έχουν μάλιστα βρεθεί και οι δύο ακόλουθες απογραφές της, αυτές του 103 και του 117 μ.Χ. (Bagnall – Frier 1994: 192, 200). Το γενεαλογικό της δέντρο, σύμφωνα με το σχεδιάγραμμα το οποίο παρατίθεται στον τρίτο τόμο των *παπύρων του Μίσιγκαν*, είναι το εξής:

ΕΚΠΑ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΑΥΤΙΛΟΣ

Η οικογένεια δηλώνει ως τόπο κατοικίας την κώμη Βακχιάδα. Η κώμη αποτελούσε τη μικρότερη διοικητική μονάδα της αιγυπτιακής χώρας (Rupprecht 1994: 44). Η χώρα της Αιγύπτου χωριζόταν σε περίπου σαράντα διοικητικές μονάδες, τους νομούς. Πρωτεύουσα κάθε νομού ήταν η μητρόπολις, όπου έδρευαν οι διοικητικές αρχές του νομού. Οι νομοί διαιρούνταν περαιτέρω σε τοπαρχίας, ενώ ο Αρσινοϊτης, ο μεγαλύτερος νομός, χωριζόταν πρώτα σε μερίδας, και αυτές σε επιμέρους τοπαρχίες. Η Βακχιάς βρισκόταν στην Ηρακλείδου μερίδα του Αρσινοϊτη νομού.

Ο Πετεύρις, που απογράφει τον εαυτό του και την οικογένεια του, είναι δημόσιος γεωργός. Οι δημόσιοι γεωργοί ήταν μικροκαλλιεργητές που νοίκιαζαν χωράφια από το κράτος σε σταθερές τιμές. Συνήθως έπαιρναν δάνεια σπόρου από τις αρμόδιες αρχές του χωριού τους και πλήρωναν το ενοίκιο του χωραφιού σε χρήμα ή σε είδος ανάλογα με την καλλιέργεια (Rowlandson 1996: 223-224).

Ο Πετεύρις περιγράφει τον εαυτό του ως άσημον. Σε επίσημα έγγραφα, όπου η πιστοποίηση της ταυτότητας ήταν ιδιαίτερα σημαντική, περιλαμβάνονταν εκτός από το όνομα, πατρώνυμο κλπ., και αναφορά φυσικών χαρακτηριστικών, όπως ουλές και χρώμα του δέρματος. Άσημος, δηλ. μη σημαδεμένος, είναι εκείνος που δεν έχει προφανή χαρακτηριστικά που να ξεχωρίζουν (βλ. Hübsch 1968).

Ο Πετεύρις είναι ιδιοκτήτης των τριών τετάρτων του σπιτιού μέσα στο οποίο κατοικούν ο ίδιος, η γυναίκα του, και τα δύο του αδέρφια. Στον ένα αδελφό του ανήκει το υπόλοιπο ένα τέταρτο. Η κατακερμάτιση

ΕΚΠΑ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΑΥΤΙΛΟΣ

περιουσιακών στοιχείων, κυρίως γης και κατοικιών, ήταν πολύ χαρακτηριστική στη ρωμαϊκή Αίγυπτο, και οφειλόταν στη διανομή της περιουσίας στα τέκνα. Το μέγεθος του σπιτιού δεν είναι κάτι που αναφέρεται στις απογραφές (αφού η αναφορά σε σπίτια έχει, όπως είπαμε, στόχο να ορίσει τον τόπο κατοικίας και όχι να δηλώσει περιουσιακά στοιχεία) και, όπως δείχνουν οι σχετικές ανασκαφές, υπάρχουν τεράστιες διαφορές στα μεγέθη. Τα σπίτια είχαν ενίοτε περισσότερους από έναν ορόφους, και πολλές φορές υπόγειο. Τα περισσότερα ήταν κολλημένα το ένα με το άλλο μέχρι και σε τρεις τοίχους, αλλά όλα είχαν πρόσβαση σε αυλή (Alston 2002: 52-58· Husson 1983: 45-54, 191-206).